

Beskrivelse af Fanø 1831 og 1832. Af G.F. Ursin

Denne tidlige beskrivelse af Fanø stammer fra G.F. Ursins tidsskrift "Magazin for Kunstnere og Haandværkere", et tidsskrift som først og fremmest skulle formidle polyteknisk kundskab til et teknisk interesseret publikum. Ursins idé var, at tidsskriftet skulle være et mødested for alle, som arbejdede med tekniske spørgsmål i det daglige virke.

Akademikerne, embedsmænd og videnskabsmænd skulle her i fællesskab med kunstnere og håndværkere berige den danske polyteknik.

Ursin ønskede desuden at styrke den oplysning, der kom fra neden og som var bundet til praktiske erfaringer, men han bragte også videnskabelige meddelelser uden et praktisk sigte, fordi de måtte have en nyttig teoretisk interesse for praktikerne. (Michael F. Wagner, 1995).

Per Hofman Hansen

Reise i Provindserne. Af Georg Frederik Ursin

1. del: Reise i Provindserne foretagen i Julii og August Maaneder 1831

Fra Ribe gjorde jeg en liden Udflugt til Vesterhavet, som man vel ofte hører, men ikke seer i Ribe. Den 10de August, om Morgenen tidligt, kjørte jeg, venskabeligen ledsaget af en Embedsmand i Ribe og min Fætter, der sammesteds er Præst, til Udløbet af Ribeeaa, og satte derfra over til Sydspidsen af Fanø, som efter Byen, der ligger paa samme, kaldes Sønderho; her havde vi eet af de for os, som boe ved et Indvand (Binnenwasser), ukjendte Phænomener for Øie, idet Havet, formedelst Ebben var sunket langt tilbage, og Skibene, der laae for Anker paa Strandbredden, nu stode aldeles tørre i Sandet, saa at man fra Vogne ladede samme. Vi bleve fra Baaden, der nu ikke heller kunde flyde op til den egentlige Strandbred, baarne i Land; dette er paa Vestkanten den almindelige Landsætningsmaade for Damer og Herrer.

Sønderho

Byen Sønderho er tæt bebygget og omgivet af Marker, der nu bleve høstede, og som syntes at være frugtbarere, end man træffer dem paa de fleste Steder i Jylland. Husene ere lave; vi vare inde i flere, der dog kunde regnes til de bedste i Byen; men blev snart varslede om at iagttage Indbyggernes Forsigtighed kun at reise Hovedet lige i Veiret, naar vi vare imellem to Bjælker, eller ogsaa see strax at komme til Sæde. Det synes iøvrigt, at denne lille By var ret formuende, og man antog ogsaa paa Nordkanten af Øen eller paa Fanø, at de Folk, der boede paa Sønderho, havde Noget til Bedste; medens man her omvendt sagde, at der var ingen Penge, men disse fandtes kun paa Fanø; Sandheden er nok den, at Øen nyder en jævn Velstand, som den især har erhvervet ved Søfart. Dette og hvad hermed staaer i Forbindelse er ogsaa Mændenes Beskjæftigelse; ogsaa her saae vi et Par Fartøier, ligesom paa Fanø, under Bygning. Bygningsmaaden var den samme, som vi have bemærket i Fyen; men naturligviis vare disse Fartøier, bestemte til at gaae i Nordsøen, anderledes end hine, der i Almindelighed vare Jagter og Slupper.

Fruentimrene besørge alt Markarbeidet; og skulle vi slutte os til deres Dygtighed fra den, hvormed en ung Fannike-Kone, der kjørte os fra Sønderho til Fanø, styrede sine Heste, ere de vistnok ikke lidet øvede til saadan Dont. Kornet afskjæres med Segl, et Redstab, der bedre end Leen passer for Fruentimrets Haand; det bruges vel ogsaa saa meget snarere paa Øerne i Vesterhavet, som det er almindeligt i den lige overfor samme liggende Marsk.

Hos Præsten paa Fanø¹, hvis Gaard med Føie kan ansees som een af de fortrinligste Præstegaarde i Danmark, saae vi nogle Træer, endogsaa Frugttræer, skjøndt disse vel snarere vise, at de nogenlunde kunne trodse det skarpe Klima, end trives i samme. Nær Præstegaarden ere Sandklitter, fremkomne af Havet, og nu tildeels et Værn mod samme. Deres vilde Udseende formildes ikke ved de enkelte Planter, som deels frivilligen voxte, deels plantes for at dæmpe Flyvesandet; naar Havet i sin Vælde bryder imod disse Banker, maa Synet, skjøndt det stærke Naturliv viser sig da i sin Kraft, blive end alvorligere, ja ogsaa for Tanken, naar vi mindes, hvor ofte Havet her var Sømandens troløse Ven, der styrtede ham, beseirende den Modstand, hans Kløgt stillede imod det, hen mod hine Kyster, der savne den trygge Havn. Dog paa dette Sted trives den djærve Sømand, og herfra udgaaer Matrosen, der for sit rolige Mod, hvormed han alt som Barn har seet Faren under Øine, er agtet i enhver Sõtjeneste. Denne Forestilling om Vestkantens Beboere vilde vistnok have været end mere uddannet hos mig, hvis jeg havde kunnet opholde mig nogen Tid imellem dem; men dette skete ikke denne Gang; thi samme Dag forlode vi Fanø og kom til Hjerting, en mærkelig Ladeplads eller Flække paa Kysten, nær Kjøbstaden Varde, og, efter at have opholdt os Natten over og noget af Morgenen i denne lille By, hvor overalt findes Spor af Pyntelighed, passende Velstand og Veltfredshed, kjørte vi atter til Ribe, hvorfra vi kun havde været borte omtrent 36 Timer.

Handel og skibsfart

Handlen over Hjerting er især betydelig baade med Hamborg og Norge. Kort før vort Ophold havde 6 norske Skibe, som havde bragt Trælast, indtaget der nyt Brødkorn og vare dermed afseilede. Handlen synes her at være tiltaget, og det er et Spørgsmaal, om ikke Søfarten der snart kan vente de Hjælpemidler, den hidtil har savnet paa denne Kyst: Lodser, Fyr og Havn, hvis sammes Anlæg er muligt. Hjerting og Sønderho have af Naturen et nogenlunde trygt Leie for Fartøier, men Kunsten kunde vel bidrage til at tilvejebringe langt Mere. Ribe forlod jeg Dagen derpaa

2. del. Reise i Provindserne foretagen i Sommeren 1832

Sejladsen mellem Ribe og Sønderho

Næste Dag den 16de forlod jeg Tøndern og kom om Atftenen til Ribe, hvorfra jeg agtede at reise næste Dag, for at besøge Fanø, og derfra gaae et Stykke nord paa langs Vesterhavet. Jeg erfarede ogsaa, at et Fartøi skulde om Eftermiddagen Kl. 4 afgaae fra Ydre-Bjerrum eller Udløbet af Ribeaen; men, istedetfor at saadan Skippertid pleier at være ofte ikke saa lidet efter sædvanlig borgerlig Tid, havde Klokkeslettet her været forud; thi, da jeg ankom lidet over Kl. 4 til Ydre-Bjerrum, var Baaden allerede et godt Stykke til Søes; den havde inde en Deel Markedsgjæster fra det Marked, der holdtes i Ribe Fredagen i Forveien, og sandsynligviis have disse fristet Skipperen til med første Høivande at lette. Jeg vendte altsaa tilbage til Ribe, hvor jeg opspurgte en anden Skipper, der var bestemt til næste Dags Morgen tidligen at gaae nedad Aaen, og vi bleve snart enige, om at reise sammen.

Ebbe og flod

Havde jeg havt nødig at prøves i Taalmodighed paa Søreisen, eller ikke kunnet forestille mig alle de Hindringer, der kunne møde i et snævert fladt Farvand, hvor Ebbe og Flod herske; vilde Reisen til Sønderho give mig al ønskelig Prøvelse og Lærdom. Veien fra Ribe nedad Aaen til Sønderho eller Sydspidsen af Fanø er omtrent 2 ½ Miil; men, uagtet alle Opmuntringer fra

¹ Pastor Las Nielsen (1797-1856). Sognepræst ved Nordby Kirke 1829-1844.

min Side, og trods alle Anstrengelser af min gamle, brave Skipper, vare vi over 24 Timer paa Vandet.

Vi gik fra Ribe meget præcis efter Aftale Kl. 4 Mandagmorgen den 18de, stagede frem nedad Aaen, begunstiget noget af Strømmen udad; men, da den nederste Deel af Aaen er saa dyb, at man ikke kan stage, skulde Vinden bringe os til Udløbet; denne var imidlertid contrair, og vi naaede ikke Enden af Aaen, før Vandet allerede ved Ebben var faldet saaledes, at vi bleve staaende paa den Grund, der ligger i Udløbet. Vi maatte nu vente fra Kl. 7 ½ om Morgenen indtil Kl. 5 Efterm., da Floden, som havde tilkjendegivet sig, ved den indadgaaende Strøm var steget saaledes, at vi atter vare flot; Sejladsen fortsattes, men kun ved Krydsning, indtil vi naaede en Grund, Kiilsandet², beliggende udenfor Sønderho; men da var det atter Lavvande, og vi følgerigen snart faste i Sandet; næste Morgen ved Høivande bleve vi først frie og naaede saaledes vor Bestemmelse.

Imidlertid klager aldrig den Søvante over Vind og Veir; men er tilfreds med hvad Skjæbnen tilskikker, og saaledes klagede jeg ikke heller, og havde virkeligen ogsaa saameget mindre Grund dertil, da jeg morede mig ret godt hos min gamle 70-aarige, men endnu rørig Skipper, hvis omtrent 10 Aars yngre Kone fulgte med og gjorde i Forening med en Dreng Søjtenesten.

Sønderhos indbyggere

Disse brave Folk, der hørte til Sønderhøes meest formuende Indbyggere, men iøvrigt i Adfærd vare aldeles jævne, glædede sig meget over, at Een vilde komme fra Kjøbenhavn og besees deres Ø, hvorom de havde hørt, at Folk havde et temmeligen ringe Begreb. Da jeg havde hos mig et Par Exemplarer af min Reise ifjor, særskilt aftrykt af Magazinet³, gav jeg Manden, Niels Callesen⁴, eet af samme, og han glædede sig ret over at see, at jeg i det Mindste havde ladet hans Ø vederfares Ret.

Med desto større Aabenhjertighed meddeelte han mig nu Alt, hvad jeg kunde ønskee at vide om Øen; og jeg saa mig nu ved hans Meddelelse og de Oplysninger, jeg modtog af Hr. Pastor Nielsen⁵ paa Fanø, i Stand til nærmere at udvide min Kundskab om samme.

Indbyggerne kunne vistnok i det Hele antages at nyde en jævn Velstand, flere, dog nok snarere paa Sønderho, end paa Fanø eller Øens nordre Deel, kunne antages at være endog velhavende; dog skyldes dette mere Nøisomhed og Flid, end stort Erhverv, i det Mindste i de senere Aar; Søfarten til fremmede Steder, som især skulde give dette, er næmlig snarere formindsket, end forøget, hvis vi sammenligne Aarene før 1807 med de nærværende; især skal Fanø under Krigen⁶ have tabt en stor Deel Skibe. Enkelte Forarmede opkomme imidlertid let, naar f. Ex. en Mand i sin bedste Alder omkommer paa Havet, efterladende sig Enke og uforsørgede Børn.

Fiskeriet

Den daglige Skilling eller rettere hvad, der hører til det daglige Brød, giver Havet. Jeg var just paa Øen i den Periode, da Fiskeriet drives: Skullen⁷ (die Scholle) spises deels frisk, deels, efter

² Kiilsand = Keldsand

³ Magazin = Magazin for Kunstnere og Haandværkere.

⁴ Skibsfører Niels Callesen (1763-1835) gift 1796 med Leene Thomasdatter (1773-1848).

⁵ Pastor Las Nielsen (1797-1856). Sognepræst ved Nordby Kirke 1829-1844.

⁶ Englandskrigene 1807-1914.

⁷ Skullen, skulde = Fællesnavn for fladfisk, bakskulde, butte, lødde, trinbutte.

at være saltet og tørret, ristet og da til Thee, istedetfor Smørrebrød; Hvidlingen⁸, eller den Fisk, vi kalde Kulle (den af Hamburgerne saameget yndede Schellfisch), spises ogsaa især tørret, men kogt, og udgjør det sædvanlige Middagsmaaltid. Ligeledes tørres og spises Torsken eller egentligen Kabliauen. Forskjellige andre Fiskesorter forekomme vel mindre hyppigt, f. Ex. Tungen; men dog vil man næpe paa Øen nogensinde savne fortrinlig fersk Fisk til billig Priis. De tørrede Fisk udgjøre naturligviis Vinterforraadet, og dette samledes just, da jeg var paa Øen; senere paa Dagen saae jeg paa Fanø, hvor rigelig Fiskefangsten havde været nord paa. Alle Vogne vare sysselsatte med at kjøre Fisk fra Stranden op til Huus, hvor de renses, og siden ophænges for at tørres.

Skjøndt hiint Arbeide ingenlunde er reenligt og tillige udbreder en, i det Mindste for den Uvante, ubehagelig Stank, iagttages dog, selv af den Fattige, Reenlighed baade i Klædedragt og i Husene; at dette finder Sted, ligesom ogsaa at deres Føde maa være sund, godtgjør tilstrækkeligen Beboernes sunde Udseende.

Nordby

Jeg var et Øieblik paa Fanø, eller som det egentligen kaldes Nordby, ledsaget af Præsten, inde i Skolen, og saae der en Samling af Smaapiger, hvis muntre og venlige Ansigter, stikkende besynderligt nok af i Øboernes ejendommelige, ret takkelige, mørktfarvede Dragt, røbede den fuldkomneste Sundhed.

Imidlertid synes Fiskeriet, naar undtages en ikke betydelig Afsætning til det nærliggende Fastland, snarere at afgive hvad, der behøves til egen Ernæring, end til Salg. Det er saaledes ikke sædvanligt, at Øboerne bringe Fisk til Hamborg, en Handelsplads, de iøvrigt ofte søge; men Blankeneserne⁹ ligge derimod ofte under Landet med deres Everter og fiske Flyndre, som de bringe til Altona og Hamborg. Da de bruge et eget Fiskeredskab, en Art jernbeslagne Kurve, skulle de ikke sjældent gjøre Øboernes Garn betydelig Skade.

En anden Fordeel medfører Fiskeriet, den, at Fiskehovederne, især af Kabliauen, og andre uspiselige Dele af Fiskene anvendes til Gjødning; ved Anvendelse af dette kraftige Middel, kan man forklare sig, hvorledes Sæden voxer frodigt i Sandet, og afgiver i gode Aar, hvor liden Udstrækning end Markerne have, næsten tilstrækkeligt Brødkorn for den betydelige Folkemængde. Markernes Dyrkning er Fruentimmernes Sag, thi faa Mænd ere kun om Sommeren hjemme og dele med dem Markarbejdet; de andre søge det mere agtede Søliv.

Om Vinteren øves ogsaa en Deel Haandgjerning af Fruentimrene, og det meste Tøi, der bruges til Klæder og Bohave, tilvirkes ved egen Flid.

Det behagelige Indtryk Alt paa Øen gjorde paa mig, under mit Ophold af en Dags Tid, vilde vistnok ikke have været formindsket, om jeg ogsaa havde kunnet tilbringe en længere Tid der; skal jeg næmlig slutte af de der værende Embedsmænds Yttringer, hvilke jeg siden har erholdt stadfæstet af en, nu i andet Embede ansat Øvrighedsperson, der i en Række af Aar har været Birkedommer¹⁰ paa Øen, er Opholdet paa samme ingenlunde ubehageligt, og Samlivet med

⁸ Hvidling samme som kuller.

⁹ Blankeneserne fiskede udelukkende ved hjælp af kurrer, en slags trawl, som de lod drive med strømmen, og da de hensynsløst drev over Fanøboernes liner, ødelagdes disse totalt med store tab til følge.

¹⁰ Birkedommer: Sandsynligvis Philip Peter Rosenstand (1787-1852), birkedommer på Fanø fra 1817 til 1823. Siden bla. byfoged i Nibe og herredsfoged i Salling.

dette flittige, nøisomme Folk lader aldeles glemme, at Øen, der vel egentligen er en Sandbanke i Havet, har ved sine Klitter et rigtignok noget barskt, men ingenlunde derfor farligt Udseende.

Jeg anvendte ikkun een Dag paa at bese Øen, og lærte saaledes egentligen ikke at kjende Vestkanten af samme, der er ved sine Klitter den mærkeligste, men som er ubeboet. Jeg haabede imidlertid at indhente dette og har vistnok indhentet det ved at besøge de norden for Øen paa Fastlandet liggende Klitte-Egne.

Fra Nordby til Hjerting

Om Aftenen seent forlod jeg Øen og seilede fra Nordby over til Hjerting, hvor jeg ankom tidligen om Morgenen. Denne lille Flække forlod jeg snart for at naae atter til Søes Oxby, beliggende inde i en Havbugt og derfra at kjøre ud til Blaavandshukken eller Pynten ved Vesterhavet.

Om Aftenen seent forlod jeg Øen og seilede fra Nordby over Hjerting...

En stor tak til Niels Frederiksen fordi han gjorde mig opmærksom på denne tidlige beretning fra Fanø, som han forøvrigt offentliggjorde i Fanø Ugeblad den 23. februar 2012.

Per Hofman Hansen

Litteratur

- Ursins rejseberetninger findes komplet digitaliseret som PDF-fil i Det kongelige Biblioteks database Rex.
- Et biografisk portræt af G.F. Ursin findes på Aarhus Universitet's danmarkshistorien.dk
- En grundlig beskrivelse af Ursins magasin er skrevet af Michael F. Wagner: "Et magasin for kunstnere og haandværkere" i Det kongelige Biblioteks årbog "Fund og Forskning", bind 24, 1995, s. 179-207. Artiklen er også tilgængelig på hjemmesiden tidsskrift.dk.
- Den desværre næste glemte kunstner David Jacobsen er beskrevet på Kulturarvs Weilbachs Kunstnerleksikon.

Dette dokument knytter sig til hjemmesiden

Beskrivelse af Fanø 1831 og 1832. Af G.F. Ursin

Publiceret december 2015 på min hjemmeside "Stykke til Fanøs kultur, natur og historie" på adressen

<http://www.aldus.dk/fanoe/ursin1831>

Bearbejdning ved Per Hofman Hansen, Silkeborg, perhofman-snabel-a-gmail.com